

УДК 94(477.8)

МІЖНАРОДНА ШЛЮБНА ДИПЛОМАТІЯ РОДУ ГЕРБУРТІВ

Олег Цебенко

*Львівський техніко-економічний коледж НУ «ЛП»,
вул. Пасічна, 87, м. Львів, Україна, 79053, тел. (032)2510496*

Розглянуто зародження шлюбної дипломатії, початки якої сягають часів Київської Русі, коли міжнародні договори та союзи підкріплювали династичні зв'язки. Міждинастійні шлюби руських князів – яскравий приклад політичної та культурної орієнтації Київської Русі. Акцентовано увагу на зміні характеру шлюбної дипломатії у середньовічній Короні Польській, діяльність якої визначали інтереси військово-землевласницьких магнатів. Тому шлюбна дипломатія, переважно, була спрямована на врегулювання суперечок між окремими землевласниками, які загалом обстоювали своє право на «приватні війни», в період між якими вели «приватні шлюбні переговори». Важливим атрибутом міжродової шлюбної дипломатії були шляхетські герби. Проаналізовано джерельні матеріали, що слугують свідченням міжродової шлюбної дипломатії Гербуртів, яка за двохсотп'ятдесятирічний період їхнього перебування на Русі призвела до споріднення роду з наймогутнішими родами Корони Польської та Речі Посполитої.

Ключові слова: Київська Русь; середньовічна Корона Польська; міжродова шлюбна дипломатія; шляхетські герби; візити ввічливості; добрі послуги; династичні шлюби.

Постановка проблеми. Рід Гербуртів за своє двохсотп'ятдесятирічне перебування на Русі, безперечно, проводив активну міжродову шлюбну дипломатію задля поєднання з найвпливовішими родами Речі Посполитої XV–XVII ст. Результат такої діяльності – споріднення роду з іншими могутніми родами держави: Концепольськими, Лянцкоронськими, Сапігами, Радзивіллами, Калиновськими, Кмітами, Заславськими, Сангушками тощо. Як наслідок – зросли політичний вплив роду та розміри його землеволодінь. Проте діяльність Гербуртів у міжродовій шлюбній дипломатії маловідома в наукових колах українських дослідників, отож викликає зацікавлення і потребує ретельного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що в українській історіографії досліджуване нами питання належно не вивчали. Деяку інформацію про польські шляхетські роди подають праці Н. Яковенко «Українська шляхта з кінця XVI ст. до середини XVII ст.», Ю. Мицика «Цікаві документи з історії Черкащини XVII–XVIII ст.», «Козацький край: нариси з історії Дніпропетрівщини XV–XVIII ст.», П. Саса «Політична культура українського суспільства кін. XVI – пер. пол. XVII ст.», Л. Войтовича «Князівські династії Східної Європи (кінець IX – поч. XVI ст.)».

Серед польських досліджень минулого нашого краю можна виокремити праці А. Прохаски «Hetman Stanislaw Zolkiewski», Л. Підгородецького «Stanislaw Koniecpolski ok.1592–1646», Г. Барича «Kulturna dzialnosc Piotra Kmity».

Т. Зелінської «Poczet polskich rodow arystokratycznych» та видання «Wielka historia Polski. Dzieja Polski I Litwy (1506–1648)» і «Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVII wieku». Проте перелічені вище видання не містять відомостей про споріднення роду Гербуртів зі шляхетськими магнатськими родами Речі Посполитої XV–XVII ст. Отож нам довелося вдатися до пошуків додаткових джерельних матеріалів.

Мета. Метою нашого дослідження є питання споріднення роду Гербуртів з відомими магнатськими родами XV–XVII ст. у міжродовій шлюбній дипломатії. Кінцевий результат – визначення терміна «міжродова шлюбна дипломатія» і методів її ведення в Речі Посполитій XV–XVII ст.

Зародки шлюбної дипломатії з'являються за Київської Русі, коли міжнародні договори та союзи підкріплювали династичні зв'язки. Ще дружина князя Ігоря, Ольга, на чолі мирного посольства 946 р. відвідала Царгород та уклала союзний договір з імперією, що зблизило обидві країни. Ольга навіть прагнула породнитися з імператором Константином VII Багрянородним, у чому їй відмовили. Новий етап у зовнішній політиці Київської Русі розпочався за князювання Володимира Святославича, який одружився зі сестрою візантійського імператора Василя II Болгаробійця (989 р.). Програвши 1043 р. війну з Візантією, Ярослав спробував організувати антивізантійську коаліцію з кількох європейських країн. Імператорові Константинові IX Мономаху довелось укласти мир 1046 р. і згодом (перед 1052) закріпити його шлюбом сина Ярослава, Всеволода Ярославича і своєї доньки Марії. Важливим інструментом дипломатії Ярослава стали династичні шлюби. Його ж дружиною була донька шведського короля Ойлава Ейроксона Інгігерда (1018).

Початок XII ст. ознаменували династичні шлюби нащадків Ярослава Мудрого з членами родин візантійських імператорів. Налагоджені Ярославом Мудрим мирні русько-германські стосунки зберігали і його сини.

Міждинастійні шлюби руських князів зафіксовано впродовж одинадцяти поколінь, аж до правників короля Данила Галицького, що охоплює майже чотири з половиною століття; загальна кількість таких шлюбів перевищує сотню. Династичні шлюби київських князів яскраво засвідчували політичну й певною мірою культурну орієнтацію Київської Русі. У середньовічній Європі шлюбну дипломатію визначали інтереси військово-землевласницьких магнатів, що намагалися розширити свої земельні володіння, підпорядкувати нових підданих. Саме тому державні утворення раннього Середньовіччя були відсталими. Це зумовлювало тогочасний характер дипломатії, здебільшого спрямованої на врегулювання суперечок між окремими землевласниками, по суті, самостійних володарів, які на власний розсуд визначали зовнішню політику, а саме – обстоювали право вести «приватні війни», в період між якими проводили «приватні шлюбні переговори». У цьому пересвідчуємось, розглядаючи поєднання роду Гербуртів з іншими магнатськими родами середньовічної Польщі. Міжродовій шлюбній дипломатії притаманні такі терміни, як візит, джентльменська угода, мова, прийоми, добрі послуги тощо.

Особливо важливим атрибутом родів у міжродовій шлюбній дипломатії був шляхетський герб.

Герби з'явилися в Польщі дещо пізніше, ніж у Західній Європі (XII ст.). У XIII ст. трапляються перші візерунки гербів на княжих печатках, а в XIV ст. герби польського рицарства фігурують вже у багатьох західних гербівнях. Герби польської шляхти, з огляду на дещо інше формування рицарського стану, мають декілька характерних рис. На противагу Західній Європі польський герб слугував не одній особі, а цілій родині чи гербовим родам, яких з часом визначали як гербові клани. Другою важливою рисою є володіння гербами з власними назвами, зазвичай, іншими, ніж родові назви.

Після об'єднання Великого князівства Литовського з Коронаю Польською в єдину державу давні традиції швидко занепали. Польська пропаганда особливо дбала про аристократичну верхівку. Були полонізовані навіть князі Острозькі, заслужені представники української культури. Те саме сталося майже з усіма панськими родами. Мелетій Смотрицький у творі «Тренос, або плач Східної Церкви» (1612) з глибоким сумом згадує тодішні національні втрати і так промовляє від імені церкви: «Де інші і також безцінні камені тієї корони – славні доми руських князів – неоціненні сапфіри, безцінні діаманти: князі Заславські, Збараські, Сангушки та інші незчисленні, яких довго було б вичисляти? Де поруч з ними і інші неоцінні мої клейноди – родовиті, славні, горді, сильні і давні доми, по всьому світі відомі голосною доброю славою, могутністю і відвагою народу руського – Сапіги, Калиновські та інші» [5, с. 130]. Саме з такими славними родами, завдяки мудрій міжродовій дипломатії, споріднився рід Гербуртів на початку XVII ст.

Заславські – український князівський рід гербу Острозьких [10, с. 447–450]. Заславське удільне князівство поступово перетворилося на комплекс земельних маєтків на Волині та Поділлі.

Ян Щасний Гербурт (1567–1616), найвідоміший представник роду, 1601 року одружився з Заславською, яка походила з українського князівського роду, бічної гілки роду Острозьких. Ельжбета була дочкою Януша Заславського (1560–04.09.1620) і Олександри Сангушко. Заславський, підляський воєвода (1591–1601), житомирський староста (1598–1609), волинський воєвода (1604–1629), відомий своєю звитягою під Збаражем, Цепорою. Охрещений як православний, він згодом навернувся до кальвінізму, а 1603 р. перейшов у католицизм. Був засновником монастиря о. Бернардинів і храму Івана Хрестителя в м. Ізяслав (Хмельницька область) [1, с. 284].

Сангушки – князівський рід гербу «Погоня» [10, с. 584], належав до однієї з гілок Гедиміновичів. Представники роду обіймали різні державні посади у Великому князівстві Литовському та Речі Посполитій і мали значні володіння на Волині, Поділлі та Брацлавщині, успадкувавши частину маєтностей князів Заславських і Острозьких. Із приводу походження роду серед учених ще й досі точаться суперечки. За родинною легендою, рід Сангушків бере початок від Любарта Гедиміновича. Батьком княгині Сангушко (пом. 1610 р.) був Роман Сангушко (1537–12.05.1571) – князь, український магнат, брацлавський воєвода

(1566–1571), литовський гетьман (1567–1571). На початку він виступав з Олександром Чарторийським, Андрієм і Костянтином Вишневецькими, Андрієм Капустою, був противником Люблінської унії 1569 р. Згодом став її прихильником, розуміючи необхідність зберегти незалежність Литовської держави перед загрозою Московського царства. Зрештою підписав Люблінську унію із застереженням, щоб усі привілеї брацлавської та волинської шляхти були збережені. Згодом активно цікавився внутрішніми справами Речі Посполитої [4, т. VII, с. 1305]. За дружину Я. Щ. Гербурт одержав, як на ті часи, нечуваний посаг – 300 тис. злотих. Лише Добромильський ключ разом із соляними копальнями був чималим придбанням. Окрім цього – два староства, одержані за протекцією Я. Замойського. Все це давало значні доходи, а, отже, Я. Щ. Гербурта вважали одним із найзаможніших перемишльських магнатів.

Сапіги – князівський магнатський рід литовського походження гербу «Лис» [10, с. 188–190], який у XVII–XVIII ст. посідав високі державні та військові пости у Великому князівстві Литовському та Речі Посполитій. Рід володів великими земельними наділами, після Радзивіллів був найбагатшим і найупливовішим у Литві.

Перша згадка про засновника роду Семена Сапігу походить з 40-х років XV ст. Одним з найважливіших творців могутності роду в XVI ст. був великий литовський канцлер Лев Сапіга. Завдяки досконалому господарюванню у спадкових маєтках, свіжим королівським наданням і поєднаннями з іншими магнатськими родами, рід Сапігів належав до перших родів Речі Посполитої.

Ян Фридруш, син Фридерика Сапіги, мстиславського воєводи (1647), вітебського підкоморія, 1642 р. одружився з Анною-Констанцією Гербуртівною, дочкою кам'янецького каштеляна, скальського старости Яна Гербурта (1568–1626) [11, т. IX, с. 445].

У битві під Батогом він брав участь 1562 р., завдяки чому одержав посаду писаря польного коронного, а 28 березня 1656 р. Ян Фридруш покинув шведську службу і навесні 1659 р. займався фортифікаціями Львова. Михайло Францишек Сапіга 1700 р. отримав князівський титул від імператора Леопольда I, а 1768 р. польський сейм на знак визнання заслуг і безсумнівної могутності роду визнав князівський титул для всього роду [4, т. VII, с. 33–34]. Про взаємини родів Гербуртів і Сапіг інформації майже немає, проте наведені вище факти засвідчують, що поєднання цих родів було великим успіхом шлюбної дипломатії Гербуртів.

Калиновські – польський шляхетський рід гербу «Калинова» [7, с. 406–539]. У XVI–XVIII ст. деякі його представники мали політичний вплив на українських землях у Руському і Подільському воєводствах. Одна з гілок на початку XVII ст. піднялася до рівня великих магнатів Речі Посполитої.

Відомим представником роду Калиновських був Валентин-Олександр Калиновський (?–1620), польський магнат і урядовець, власник великих маєтків на українських землях, зокрема на Поділлі. Дочка Калиновського Христина вийшла заміж за Героніма, сина Яна Гербурта (1568–1626), кам'янецького каштеляна, скальського старости, який також володів значними маєтками на

Поділлі та мав високе становище у суспільстві [11, т. IX, с. 445]. Службову діяльність В.–О. Калиновський розпочав при королівському дворі. За згодою сейму 1609 р. йому подарували великий земельний наділ. Він провадив активну колонізаційну, будівничу та оборонну політику, переніс місто Вінницю на нове місце та збудував там замок, заснував декілька фортець на татарських шляхах, заклав і розбудував велику кількість містечок, зокрема Могилів та Умань, заклавши підвалини своєї матеріальної могутності. Військові підрозділи Калиновського брали участь у Московському поході 1609–1611 рр. З великим коронним гетьманом С. Жолкевським 1620 р. шляхтич вирушив у Волоський похід, а після поразки у Цецорській битві при переправі через р. Прут загинув, як і гетьман С. Жолкевський [11, т. IX, с. 34].

Калиновський не був прихильником тези Я. Щ. Гербурта про тісне співробітництво із запорозькими козаками. Як відомо, у Московському поході С. Жолкевського 1609 р. разом з Калиновським брав участь Миколай Гербурт (саме завдяки його дипломатичному хисту рід поєднався з могутнім і впливовим родом Калиновських) [11, т. IX, с. 449].

Після захоплення Галичини Польща наступала як у господарському, так і в культурному напрямках. У колонізаційному поході особливо завзято брали участь польські магнати. Опанувавши Холмщину, Галичину та Поділля, вони після Люблінської унії перейшли на Волинь, Брацлавщину, Київщину, займаючи порожні землі або витісняючи з них місцевих власників. Замойські, Жолкевські, Конецпольські, Лянцкоронські та інші магнатські роди зайняли значні території українських земель.

Замойські – старовинний польський шляхетський рід гербу «Еліта» [1, т. III, с. 247]. Станіслав Замойський (1519–06.06.1572) був польським шляхтичем, магнатом, надвірним гетьманом (1566), белзьким старостою, холмським ловчим (1561) і каштеляном (1566), співзасновником м. Замостя. В нагороду за військову службу в битвах з Москвою король Сигізмунд II Август обдарував його високими державними титулами. За С. Оріховським і Б. Папроцьким, самбірський воєвода А. Гербурт (1477–1535) брав участь у третьому Московському поході (1534–1537) [9, т. III, с. 933] разом з Миколаєм Гербуртом (1482–1555) [11, т. IX, с. 446]. Сенаторські титули мали Миколай (1482–1555) [9, т. IV, с. 9313], Станіслав (1524–1584) і Ян Гербурти (1524–1577), надзвичайно заможні люди [11, т. IX, с. 439–454]. Вочевидь, ці чинники впливали на поєднання двох родів та одруження Станіслава Замойського з Анною Гербутівною, дочкою Яна Гербурта (1503–1538) [9, т. IV, с. 1305]. Їхній син Ян Замойський (19.02.1542–03.06.1605), польський державний діяч, коронний канцлер (1578), великий коронний гетьман [1, т. III, с. 247] тісно співпрацював з родом Гербуртів. Зокрема, сяноцький каштелян Ян Гербурт (1524–1577) разом із Замойським виконував дипломатичну місію до короля Генрика Валуа [15, с. 441]. Ян Щасний Гербурт за вказівкою канцлера також виконував дипломатичні місії. Ян Замойський мав намір запросити Гербурта на посаду професора Замойської академії. Ян Щасний до успадкованих маєтків за час співпраці із Замойським приєднав, між іншим, Вишню, Мостиська та

Яворівське староство [19, с. 443–445]. Ян Замоїським 1586 р. домагався для Миколая Гербурта (1544–1602) надання староства в Тлумачі, а згодом – титулу подільського воєводи. У гострому конфлікті між Яном Замоїським і королем Сигізмундом III Вазою М. Гербурт став на бік канцлера [11, с. 449–450]. Станіслав Гербурт 1567 р. разом з молодим Яном Замоїським, мабуть, для себе, відбирав від спадкоємців Яна Старехівського багаті самбірські терени, оскільки від 7.07.1568 р. вже мав титул самбірського та дрогобицького старости [11, с. 450–452]. Розглядаючи взаємну діяльність роду Гербуртів і Замоїських, можна використати дипломатичний термін «добрі послуги», коли третя сторона бере участь у встановленні контакту між партнерами.

Лянцкоронські – старовинний можновладний польський рід гербу «Задора» [10, с. 636]. Герб роду Лянцкоронських представлений на гербі Ягеллонського університету. Лянцкоронські належали до впливового роду, який брав активну участь у суспільно-політичному житті Польщі, за що король Владислав Локетко надав йому Брезу в краківських землях, а також Лянцкоронь. Звідси й походить прізвище роду. Впродовж тривалого часу Лянцкоронські були одним з найвпливовіших родів Поділля та Брацлавщини.

Представник роду Станіслав Лянцкоронський (помер 1489 р.) – дипломатичний і військовий діяч Королівства Польського, надвірний коронний маршалок. Походив з аристократичного роду західноруських шляхтичів, був одним з найбагатших магнатів Польщі XV ст. Галицький каштелян Станіслав Лянцкоронський (помер 1592 р.) одружився з Ельжбетою Гербуртівною, дочкою кам'янецького військового, барського старости Марціна Гербурта (1544–1570) [6, т. VII, с. 256–264]. Станіслав був ротмістром коронної кінноти, сином скальського старости Героніма Лянцкоронського. Навчався у Віттенберзі (1559), згодом, упродовж 1560–1562 рр., у Лейпцігу. Після повернення на батьківщину став королівським дворянином і ротмістром кінноти в кварцяному війську. Під час першого безкоролів'я, а також за панування Стефана Баторія, перебував переважно на Поділлі задля забезпечення оборони південно-східних рубежів Речі Посполитої.

Як свідчать джерела, подільська гілка Гербуртів брала активну участь у суспільно-політичному житті Речі Посполитої. Скальськими старостами були Ян (1568–1626) і Миколай (1544–1602) Гербурти. Студентом Віттенберзького та Лейпцігського університетів став Ян Гербурт, син Яна Гербурта (помер 1570 р.). Як і Станіслав Лянцкоронський, королівськими дворянами були Ян Гербурт (1568–1626), Ян Гербурт (помер 1570 р.), Миколай Гербурт, син Миколая Гербурта (1544–1602). Миколай Гербурт від 1569 р. присвятив себе військовій справі як ротмістр поточної оборони, брав участь у Московському поході 1579 р., а 1580 р. брав участь у поході Стефана Баторія і за заслуги після 3.04.1581 р. став галицьким підкоморієм. Станіслав Лянцкоронський на початку березня 1577 р. разом з Миколаєм Гербуртом вели нерівний бій з татарами під Константиновим. Разом з Миколаєм (1544–1602), Яном Щасним і Яном (1540–1607) Гербуртами був депутатом на елекційному сеймі 1587 р., де виступив на підтримку шведської кандидатури. Був також депутатом на коронаційний сейм

1587–1588 рр., на якому король Сигізмунд Ваза надав Миколаю Гербурту Подільське воєводство, проте 7.10.1588 р. перевів на Руське.

Згадуваний Миколай Гербурт (1544–1602) одружився з Анною Лянцкоронською [15, т. IX, с. 449], дочкою Миколая Лянцкоронського з Бреза (помер 1597 р.), ротмістра коронної кінноти, подільського підкоморія. Змолоду перебував при дворі короля Сигізмунда Августа, а 1570 р. став придворним дворянином. Активну участь у військових діях брав тільки за Стефана Баторія. Був делегатом від подільської землі на елекційний сейм 1587 р. у Варшаві. Підтримав кандидатуру шведського королевича Сигізмунда Вази. У серпні 1596 р. разом з Яном Щасним Гербуртом брав участь у комісії з утворення антитурецької ліги. Лянцкоронський володів спадковими маєтками в Краківському воєводстві, згодом набуваючи села на Поділлі. Військова служба не дала йому нових багатств. Галицький сеймик 8.02.1590 р. представив його до нагороди, «так як на цій службі давно перебуває» [11, т. XVI, с. 519–528]. Маєтки ж руського воєводи охоплювали 25 сіл на площі 12,6 квадратних миль. Аналізуючи ці факти, можна стверджувати, що підставою для об'єднання Гербуртів з магнатським родом Лянцкоронських стала спільна політична діяльність, участь у роботі сеймів, а також об'єднання зусиль в обороні кордонів Речі Посполитої. У результаті поєднання двох родів зросли політичні впливи Гербуртів, а також маєтки та земельні наділи на теренах Поділля.

Конецпольські – старовинний польський шляхетський рід гербу «Побуг» [13, с. 231–235]. Відомим представником магнатського роду Конецпольських був Самуель Конецпольський (поч. XVI ст.–1641), холмський каштелян (1621), активний учасник військових дій проти козаків. Одружився з Олександрою Гербуртівною, дочкою Яна Щасного Гербурта. Військову та політичну підготовку одержав під наглядом найкращих учителів. Його батьком був Станіслав Конецпольський (між 1591 і 1594–11.03.1646), військовий і державний діяч Речі Посполитої. У ході Цедорської битви 1620 р. разом із сином Жолкевського та Регіні Гербуртівни Яном потрапив у полон, визволений 1623 р. Конецпольський був прихильником жорсткої політики щодо запорозького козацтва. Водночас під впливом Яна Щасного Гербурта, зокрема його праці «Діалог про оборону України», розумів необхідність компромісів з козаками. У слушності цієї доктрини С. Конецпольський наочно переконався після нищівної поразки під Цецорою. За сприяння Конецпольського у Підгірцях звели палац, у Бродах – мануфактуру, де з допомогою італійських і грецьких майстрів налагодили виробництво шовку, сукна, килимів. Він володів численними маєтками в Україні, був одним з найбагатших і найупливовіших магнатів. Перший шлюб мав з наймолодшою дочкою С. Жолкевського та Регіні Гербуртівни [11, т. XIII, с. 523–526].

Отож поєднання роду Гербуртів із впливовим родом Конецпольських було важливою перемогою родової шлюбної дипломатії Гербуртів.

Жолкевські – старовинний шляхетський, магнатський рід гербу «Любич» [10, с. 432–459].

Миколай Жолкевський (1490–1549) – відомий учасник воєн з татарами, в битвах з якими й загинув. Згідно з Б. Папроцьким, мав титул белзького каштеляна. Одружився з Софією Гербуртівною (1495–1564), дочкою Яна Гербурта [6, т. XVI, с. 187]. Вочевидь, М. Жолкевський захищав кордони Корони Польської від набігів турецько-татарської орди разом з Фридериком Гербуртом (1494–1519), який загинув у битві під Сокалем 2 серпня 1519 р. Його внук (1547–07.10.1620) – військовий, політичний діяч Речі Посполитої, королівський секретар, згодом – коронний гетьман (1588–1613), львівський каштелян (1590–1608), київський воєвода (1608–1618), гетьман великий коронний (1588–1613), великий коронний канцлер (1617), завдяки дипломатичному хисту якого частина руських бояр у липні 1610 р., під час походу проти Російської держави, перейшла на його бік і погодилася визнати новим царем королевича Владислава. В останні роки Жолкевський мав великий вплив на політичне життя Речі Посполитої. Залишив після себе значну епістолярну та мемуарну спадщину, яка є важливим джерелом з історії України, особливо історії запорозького козацтва кінця XVI ст. [1, т. III, с. 167–168].

Жолкевський одружився з Регіною Гербурт (1566–06.11.1626), дочкою Якуба Гербурта (1531–1573) [9, т. II, с. 769]. У родинному місті Жовкві залишилися після них численні пам'ятки монументального та сакрального мистецтва, які досі милують людське око красою та пишністю [12, т. XIV, с. 817–822]. Відомо, що Жолкевський опікувався молодими представниками роду Гербуртів. Руський воєвода Миколай Гербурт (1544–1602) брав участь у військовому поході Станіслава Жолкевського проти повстання під проводом С. Наливайка. Військових і переговорних навичок у цьому поході набував і Ян Щасний Гербурт.

Тарновські – польський магнатський рід гербу «Леліва» [10, с. 480–490], який мав значні маєтки в Малопольщі. Імператор Священної Римської імперії і король Іспанії Карл V Габсбург 24.12.1547 надав гетьману Яну Тарновському спадковий титул графа. Це був один із найстаріших, надзвичайно потужний і впливовий рід у польському королівстві XIV, XV та XVI ст.

Найдавніший відомий предок Тарновських – Спицімір Лелівіта, краківський воєвода. Його вважають засновником родів Тарновських, Ярославських та Мельштинських. Саме Лелівіта почав використовувати герб «Леліва». Прізвище роду походить від першого міста роду – Тарнова, де Спицімір збудував оборонний замок, який став родовою резиденцією, центром його володінь. Найвідоміші міста, засновані Тарновськими, – Тарнів, Тарнобег і Тарноград, а також Тернопіль. Деякі представники родини поховані в монастирі домініканців у Тарнобрезі [10, с. 480–490].

Завдяки одруженню перемишльського підкоморія (1568), перемишльського каштеляна (1589), львівського старости (1570), галицького каштеляна (1585) Миколая Гербурта (1524–1593) з Анною Тарновською [11, IX, 447] відбулося поєднання двох магнатських родів Корони Польської. Історичні джерела скупо інформують про взаємини цих родів. Відомо лише, що Андрій Гербурт (1477–1535) під час третього Московського походу 1534–1537 рр. під керівництвом

Яна Тарновського брав участь у військових діях при облозі Стародуба (29.07.1535). Миколай Гербурт 1535 р. як військовий ротмістр брав участь у поході на Москву під керівництвом гетьмана. Ян Тарновський відзначився в боротьбі з молдавським господарем Петром Рарешем, якого переміг в Обертинській битві 1531 р. У цій битві загинув Северин Гербурт (1508–1531). Ян Тарновський разом з Миколаєм Гербуртом відіграв значну роль під час рокошу 1537 р., очоливши партію прихильників короля Сигізмунда I Старого. Вочевидь, в ході цих подій виникли чинники, що призвели до об'єднання родів. Поєднання з могутнім і впливовим родом Тарновських підняли політичні та матеріальні амбіції Гербуртів.

Як відомо, в Європі XVI–XVII ст. тривав релігійно-суспільний рух, що увійшов в історію під назвою Реформація. Діяльним учасником цього руху була спільнота «чеських братів» – християнський протестантський рух, що виник у Чехії у XVI ст., ставши продовженням традицій гуситського революційного руху. Чеські брати твердо стояли на позиціях цілковитої незалежності від Риму. Ідеї чеського братства мали позитивний відгук у доволі ліберальному Великому князівстві Литовському та Польській Короні та здобули чимало прихильників.

Активним діячем спільноти «Чеських братів» був Ян Кротовський гербу «Лешчиць» [10, с. 285–291].

Іновроцлавський воєвода, синьйор спільноти «Чеських братів» Ян Кротоський (пом. 1577 р.) разом з Миколаєм Гербуртом був депутатом на весняному сеймі 1548 р. За підтримку на сеймі новообраного короля Сигізмунда Августа Янові Кротоському в цьому ж році надали титул рогозинського каштеляна, а Миколаєві Гербурту в 1549 р. – красноставського старости. Дочка Яна Кротоського Катерина-Уршуля вийшла заміж за Марціна Гербурта (1544–1507), сина Миколая Гербурта (1485–1537), кам'янецького войскового [6, т. XIX, с. 613]. Ян Кротоський 1553 р. став іновроцлавським каштеляном, а 1562 р. – іновроцлавським воєводою. Мабуть, 1554 р. вступив до спільноти «Чеських братів» і став одним з її найстаранніших опікунів. У часи першого безкоролів'я не зміг переконати на сеймику в Радзейові куявську шляхту, щоб вона прийняла ухвали з'їзду сенаторів у Ловічу. Брав участь у з'їзді сенаторів у Касках, звідки був делегований до сенаторів Королівської Пруссії із запрошенням на елекцію. Під час конвокаційного сейму 1573 р. Ян та Станіслав Гербурти підтримали Варшавську конфедерацію. Ян Кротовський на сеймі 1573 р. також підписав конфедерацію. Він вважав, що шляхта «Чеських братів» повинна вітати короля з усіма, а не як окрема релігійна група. Ян і Станіслав Гербурти відкрито перейшли на бік С. Баторія лише на коронаційному сеймі 1576 р. Кандидатуру С. Баторія підтримав і Ян Кротоський [15, т. XIV, с. 344–345], відомий політичний діяч, який разом з Гербуртами брав участь у діяльності сеймів. Це, мабуть, й зблизило роди. Про масткові вигоди історичні джерела не повідомляють. Вочевидь, важливішим було проникнення ідей контрреформації в спільноту «Чеських братів».

Контрреформація – релігійно-церковний рух у Європі другої половини XVI ст. – середини XVII ст., покликаний, з одного боку, зупинити наступ

протестантської Реформації, а з іншого – завершити оновлення католицької церкви. Квінтесенцією контрреформації став Тридентський собор (1545–1563), який оголосив будь-які відступи від католицизму ересю. У Речі Посполитій контрреформація сприяла активізації католицизму.

Водночас у пристосуванні до нових суспільно-релігійних реалій католицька церква переосмислила схоластичні традиції, шукаючи щось спільне з Ренесансом. Відомим провідником ідей контрреформації у другій половині XVI ст. був представник роду Уханських гербу «Радван» [10, с. 353–359] – примас, Гнезненський архієпископ, глава католицької церкви Речі Посполитої Якуб Уханський.

Родина Уханських походила зі села Служева під Варшавою, тому в підписах додавали «Пан зі Служева». У виданому в Ловічі акті архієпископ Якуб Уханський надає право патронату над костелом в Ухане дрогобицькому старості Павлу Уханському [8, т. XII, с. 360–363], який одружився з Анною Гербуртівною (пом. 1619 р.), дочкою Станіслава Гербурта. Цей шлюб благословив Перемишльський єпископ Валентин Гербурт [5, т. IX, с. 452]. Для родинної дипломатії Гербуртів було важливо поєднатися з таким впливовим у Речі Посполитій родом. Про тісне співробітництво представників роду з примасом Уханським свідчать численні джерела. Такі факти наведені в публікації О. Цебенка «Участь представників роду Гербуртів в політичному житті Речі Посполитої в XV–XVII ст.». Взаємини Перемишльського єпископа Валентина Гербурта та архієпископа Якуба Уханського описані у праці О. Цебенка «Участь Гербуртів у розбудові релігійного життя Галичини XVI – початку XVII ст.». Валентин Гербурт критично ставився до наміру Уханського шукати порозуміння з іновірцями на сеймі 1569 р. [6, т. IX, с. 1453]. Отже, стосунки між Гербуртами та Уханськими не завжди були дружніми.

Обговорення питання унії розпочалося 10 січня 1569 р. на скликаному королем Сигізмундом II Августом сеймі. Обговорення було гострим, причому польська сторона прагнула до інкорпорації Великого князівства Литовського, посилаючись на свої права на ці землі, а литовські магнати – до збереження суверенітету в межах майбутньої конфедерації. Одним з основних прихильників суверенітету держави був представник роду Радзивілів гербу «Труби» [10, с. 606–610] – земський маршалок, князь Миколай Радзивілл Чорний.

Прізвище Радзивілл вперше фігурує в документі польсько-литовської унії 1401 р. Могутність роду у XVI ст. побудували Ян Радзивілл разом з братом Радзивіллом Чорним (пом. 1565 р.) і двоюрідним братом Радзивіллом Рудим (пом. 1584 р.). Литовський дворянин Ян Радзивілл був сином литовського земського маршалка, 1544 р. увійшов до складу ради Великого князівства Литовського. Наближений до великого литовського князя Сигізмунда Августа, виконував його дипломатичні доручення, а 1544 р. одружився з Ельжбетою Гербуртівною (1531–1547), дочкою Фридерика Гербурта (1494–1519).

Радзивілл Рудий спричинив одруження своєї сестри Барбари з королем Сигізмундом Августом. Брати здобули домінуюче становище серед інших

магнатів і стали найзавзятішими оборонцями самостійності Великого князівства Литовського та водночас протекторами іновірства в Литві. Після їхньої смерті члени роду Радзивіллів зберегли давню могутність і перейшли в католицизм. Рід породив надзвичайно релігійних і добродійних особистостей. Радзивілли боролися за гегемонію з Сапігами. У XVII ст. стали речниками литовського сепаратизму та висунули декількох бунтівників, у тому числі учасників рокошу Зебжидовського. За свідченням історичних джерел, львівський хорунжий Ян Гербурт (1540–1607) після битви під Гужевим брав участь у посольстві, висланому Янушем Радзивіллом до каштеляна Острозького з проханням про посередництво між ворогуючими сторонами. Ян Щасний після Гужевської битви разом з Янушем Радзивіллом подався під Люблін, щоб продовжити бунти.

Могутні Радзивілли могли дозволити собі проводити політику всупереч володарям Речі Посполитої. Вони виконували найважливіші урядові функції. Ян Радзивілл (1477–1522) був господарським маршалком (від 1514 р.), дорожчинським старостою [4, т. VII, с. 43]. Наше дослідження безперечно свідчить, що поєднання Гербуртів з Радзивіллами було надзвичайно великим успіхом родинної дипломатії. Заслуга об'єднання двох родів, мабуть, належить Миколаю Гербурту, учасникові Пйотрковського сейму 1548 р., на якому гостро постало питання одруження короля Сигізмунда Августа з Барбарою Радзивіллівною. За свідченням джерел, Миколай Гербурт підтримав короля. Як наближений до короля, в сеймі брав участь литовський дворянин Ян Радзивілл. Родинні зв'язки з Радзивіллами проявлялися й надалі. Зокрема, Миколай (1524–1593) і Станіслав (1524–1584) Гербурти зайняли важливі посади в Речі Посполитій, чим завдячували сентиментальності короля Сигізмунда Августа до родичів Барбари Радзивіллівни.

Після Тринадцятирічної війни 1454–1446 рр. з Польщею Тевтонський орден за Торунським миром 1466 р. визнав себе васалом польського короля і втратив частину територій з містами Гданськ і Марієнбург – так зване Королівство Пруссія. Тому питання тісної інкорпорації Королівства Пруссії у Корону Польську завжди було важливим у зовнішній політиці держави. Неабияку роль у розв'язанні цієї проблеми відіграв Ян Костка гербу «Діброва» [10, с. 414–416].

Ян Костка (пом. 1581 р.) 1550 р. розпочав службову діяльність як королівський секретар. Першими його кроками керував Станіслав Гоз'юш, який вже тоді бачив у Костці реалізатора королівської політики задля зміцнення відносин Королівської Пруссії з Короною Польського. У березні 1566 р. Ян Костка виїжджав разом з С. Гоз'юшом до королівської Пруссії. Костка увійшов до скликаної на сеймі 1566 р. комісії, яка мала забезпечити спокій у Пруссії та зміцнити зверхність Польщі. Поєднання власних маєтків з посагом дружини Софії Ондровонжівни, сандомирське воєводство, багаті стратегічні пруські староства, посада пруського підскарбія давали Костці широкі можливості як у Пруссії, так і в Короні Польській. Після обрання королем С. Баторія Я. Костка поспішив підготувати до його прийняття Королівську Пруссію. Саме тоді стало очевидним, що Костка більше пов'язаний з Короною, ніж з Пруссією, отож у боротьбі з пруським партикуляризмом починав

втрачати відчуття ситуації, нехтувати традиціями та привілеями тих земель. Останні роки він практично перебував на Русі, оточуючи повсякденною увагою ярославські маєтки. Мав сина Яна, який 1590 р. одружився з Софією Гербуртівною (пом. 12.05.1631) [6, т. XIX, с. 613]. По смерті батька був липенським старостою та управителем маєтків [11, с. 345–348]. Представники роду Гербуртів прагнули поєднання Королівської Пруссії з Короною Польською. Ян Гербурт після від'їзду Генрика Валуа підтримав сенаторів, які висловилися за легалізацію ухвал конвокаційного сейму, незважаючи на відсутність делегатів Литви та Пруссії. Спільні погляди на пруську проблему, зустрічі на сеймах і в комісіях з обговорення цієї проблеми призвели до поєднання двох родів. Важливу роль, безумовно, відіграли значні маєтки Костки.

Заслужує на увагу поєднання роду Гербуртів з аристократичним родом Оссолінських гербу «Топір» [10, с. 58–104].

Ротмістр військ Стефана Баторія Марцін Оссолінський (пом. 1595 р.), син сандомирського каштеляна Героніма Оссолінського (пом. бл. 1576 р.), походив з аристократичної лінії роду Оссолінських, яка в історичних джерелах з'явилася в XIV ст. Марцін одружився з Ядвігою Гербуртівною, дочкою Яна Гербурта (1524–1577). Після смерті батька 1476 р. став власником частини Оссоліна, Болеслава, Тамограду та Викови.

Засновником роду був Ян з Оссоліна, син великого коронного маршалка й краківського каштеляна Навоя з Тегина. Від першої половини XVI ст. його чисельні потомки почали вживати прізвище Оссолінські. Член родини Павло Оссолінський неодноразово брав участь у посольських місіях Речі Посполитої до іноземних держав. Замки й палаци Оссолінських у XVII ст. вважали найпишнішими в Польщі. Марцін Оссолінський був ротмістром військ Стефана Баторія у війні з Московською державою 1556–1586 рр. Під час московської війни він виставив власний загін. За свідченням історичних джерел, Миколай Гербурт (1544–1602) як ротмістр коронних військ брав участь у Московському поході 1579 р., а також у поході Баторія 1580 р. Можна припустити, що Миколай воював разом з Марціном Оссолінським, і саме йому, мабуть, належить заслуга втілення в життя задуму про об'єднання Гербуртів з аристократичним родом Оссолінських. Слід нагадати, що потомок Марціна Оссолінського та Ядвіги Гербуртівни – Йозеф Каєтан Оссолінський (1768–1834) – 1814 р. заклав першу публічну галерею образів у Варшаві, а Йозеф Максиміліан Оссолінський (1754–1828) 1817 р. – народну бібліотеку імені Оссолінських у Львові [3, т. VII, с. 670].

За результатами аналізу вище наведеного матеріалу подаємо власну версію поєднання роду Гербуртів з іншими шляхетськими родами Речі Посполитої у контексті міжродової «шлюбної дипломатії».

Участь у роботі сенату, сеймів або навіть під час військових походів представники родів здійснювали візити задля встановлення, розвитку та закріплення зв'язків між родами.

Порозумівшись, вони здійснювали візити ввічливості, про день, годину та характер яких домовлялися заздалегідь. Абсолютно обов'язковим і суворим було дотримання точного часу прибуття. За законами гостинності ініціатива ведення бесіди під час візиту належала господарю. Мова спілкування на переговорах у міжродовій дипломатії була латинська або польська.

Під час візиту ввічливості обговорювали питання та умови майбутнього поєднання родів. Як свідчать історичні матеріали, основним у переговорах було встановлення розмірів матеріальних і земельних вигод від такого поєднання. На основі міжродових переговорів в усній формі приймали так звану джентльменську угоду-договір. Така форма угоди не применшувала її юридичної сили.

Міжродовій шлюбній дипломатії притаманний також термін «добрі послуги» – спосіб мирного вирішення міжродових проблем, що передбачає участь третьої сторони у врегулюванні питань. Підсумовуючи дослідження міжродової дипломатії в середньовічній Речі Посполитій, пропонуємо цей термін для широкого загалу.

Отож міжродова шлюбна дипломатія – це здійснення міжродових відносин шляхом переговорів і сукупності засобів, використаних посланцями для поєднання потужних магнатських родів задля збільшення маєтків, укрупнення земельних володінь і посилення політичного впливу в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Енциклопедія історії України / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2005. – Т. III. – 672 с.
2. Енциклопедія історії України / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2007. – Т. IV. – 528 с.
3. Енциклопедія історії України / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2010. – Т. VII. – 728 с.
4. Енциклопедія українознавства : в 11-ти томах / гол. ред. В. Кубійович. – Львів, 1998. – Т. VII. – 1400 с.
5. Крип'якевич І. П. Історія України / І. П. Крип'якевич. – Львів : Світ, 1990. – 520 с.
6. Akta grodzkie i ziemskie z czasow Rzeczypospolitej z Archiwum tzw. Bernardynskiego w Lwowie. – Т. I–XIX. – Lwow, 1968–1906. – 1850 s.
7. Gail T. Herbacz polski od szedniowiecza do XX wieku / T. Gail. – Gdansk, 2011. – 1850 s.
8. Boniecki A. Herbarz polski / A. Boniecki. – Т. VII. – Warszawa, 1904. – 1475 s.
9. Matricularum regni Poloniae Summaria, wyd. T. Wierzbowski, Т. I–V. – Warszawa, 1905 s.
10. Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego / B. Paprocki. – Krakow : wyd. K. J. Turowskiego, 1858. – 1895 s.
11. Polski Słownik Biograficzny / Zakład narodowy imienia Ossolonskich. – Wrocław–Warszawa–Krakow : Wyd. PAN. – 1961. – IX. – 1120 s.
12. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Т. I–XV. – Warszawa, 1880–1902. – 1820 s.

Стаття надійшла до редколегії 01.09.2016
Прийнята до друку 15.10.2016

INTERNATIONAL MARRIAGE DIPLOMACY OF HERBURTS GENUS**Oleh Tsebenko**

*Lviv technical-economic college NU «LP»,
87, Pasichna Str., Lviv, Ukraine, 79053, tel. (032)2510496*

In the article are considered the origin of marriage diplomacy, which began from Kievan Rus', when international agreements and unions refreshed by dynastic copulas. Interdynastic marriages of Rus dukes were the prime examples of political and cultural orientation of Kievan Rus' of that epoch. Attention is paid to the changes of character of marriage diplomacy in the middle ages of Polish Crow, activity of which was determined by interests of military-landowning magnates. Therefore it was mainly headed for the settlement of disputes between the separate landowners, who on the whole defended the right to conduct «private wars», in the period between which conducted «private marriage negotiations». The important attribute of interdynastic marriage diplomacy were nobility coats of arms. Were analyzed source materials, which serve to the certificate of interdynastic marriage diplomacy of Herburts, that during two hundred fifty years period of staying in the Rus', resulted in the bring together of family with the most mighty genus of Polish Crown and Polish-Lithuanian Commonwealth.

Key words: Kievan Rus'; middle ages Polish Crown; interdynastic marriage diplomacy; nobility coats of arms; visits of politeness; kind services; dynastic marriages.